

SOXTA YANGILIKLAR AXBOROT XAVFSIZLIGIGA TAHDID SIFATIDA

Behzod Berdiyev

*Sanoat xavfsizligi inspeksiyasi
Axborot xizmati rahbari*

***Annotatsiya.** Ushbu tezisdagi global axborot makonida keng tarqalyotgan soxta axborot va uning ommaga salbiy ta'siri xususida so'z boradi. Shuningdek, mazkur tezis mavzusi yuzasidan xorij va mahalliy olimlarning ilmiy tadqiqot ishlaridagi fikrlar umumlashtirilib mavjud muammo yuzasidan tegishli taklif va tavsiyalar keltiriladi.*

***Kalit so'zlar:** Feyk, soxta xabar, omma, ijtimoiy tasnif, axborot xavfsizligi.*

***Абстрактный.** Данная дипломная работа посвящена распространению фейковой информации в мировом информационном пространстве и ее негативному влиянию на общество. Также по теме данной дипломной работы обобщены мнения зарубежных и отечественных учёных в их научных исследованиях и даны соответствующие предложения и рекомендации по существующей проблеме.*

***Ключевые слова:** Фейк, фейковые новости, публика, социальная классификация, информационная безопасность.*

***Abstract.** This thesis deals with the spread of fake information in the global information space and its negative impact on the public. Also, on the topic of this thesis, the opinions of foreign and local scientists in their scientific researches are summarized and relevant suggestions and recommendations are given on the existing problem.*

***Key words:** Fake, fake news, public, social classification, information security.*

Bugungi kunda axborot urushlarini olib borishning asosiy vositasi dezinformatsiya - soxta yangiliklarni ataylab yolg'on tarqatishdir. Umuman olganda, biz haqiqatdan keyingi davrda yashayapmiz, bu davrda ob'yektiv faktlar jamoatchilik fikriga shaxsiy e'tiqod va hissiyotlardan kamroq ta'sir qiladi[1]. Shu munosabat bilan soxta yangiliklar siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarni beqarorlashtirishning eng samarali usuliga, davlatning axborot xavfsizligiga eng katta tahdidga aylandi.

"Soxta yangiliklar" tushunchasi 2016-yilda Buyuk Britaniyaning Yevropa Ittifoqidan chiqishi va ommaviy axborot vositalarini o'zi haqida yolg'og'on ma'lumot tarqatishda muntazam ravishda ayblagan D.Trampning saylovoldi kampaniyasi fonida keng tarqaldi. 2017 yilda Collins English Dictionary "soxta yangiliklar" iborasini yilning so'zi deb tan oldi [2].

Bugungi kunda ichki axborot sohasida ham, xalqaro miqyosda ham soxta narsalarni ishga tushirish har qachongidan ham osonroq. Ijtimoiy tarmoqda yangiliklar bo'shlig'ini tezkor to'ldirish poygasida kim birinchi bo'lsa raqamli texnologiyalar muhitda bundan yangilik charxpalakdek aylana boshlaydi, xuddi virus

kabi, bir jamoatdan ikkinchisiga, bir foydalanuvchidan boshqasiga uzatiladi. Faktlarni tekshirish bosqichini chetlab o'tib u nufuzli ommaviy axborot vositalari sahifalarida tugaydi - uning "samaradorligi" va natijasi kuchayadi. O'z navbatida, biron bir hodisa yoki hodisaga aloqador bo'lmagan oddiy fuqaro, ayniqsa, o'ziga yaxshi tanish bo'lsa (tanish nashr, telegram kanali, blogger, fikr yetakchisi) manbaga ishonadi.

Soxtakorlik o'zini o'ziga xos qilib ko'rsatadi va tinglovchilarning ayniqsa, o'ta sezgir va yuqori rasional va tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lmaganlarning his-tuyg'ulariga psixologik ta'sir qiladi. Biroq, hatto professional ham o'ljaga tushishi mumkin zamonaviy texnologiyalar yordamida, masalan, depfake (sun'iy intellektga asoslangan tasvirni sintez qilish texnikasi), ajoyib realizm bilan tasvirlar va videolarni soxtalashtirishga qodir.

Soxta ma'lumotlarning kuchi uning yorqinligi, hissiyligi va tarmoqlarda keng tarqalishidadir. Qoidaga ko'ra, u har doim tomoshabinning og'riqli nuqtasini (harbiy mojarolar, geosiyosiy beqarorlik, epidemiologik vaziyat, iqtisodiy va ijtimoiy muammolar, narxlarning ko'tarilishi va boshqalar) urib, eng kuchli his-tuyg'ularni tirnash xususiyati, ko'pincha salbiy, masalan, qo'rquv va xavotirni keltirib chiqaradi. Insonning mantiqiyliги pasayadi, ma'lumot almashish, yangiliklarni muhokama qilish, munozaraga kirish istagi paydo bo'ladi, shuning uchun u soxta narsalarni tarqatish mexanizmlarini ishga tushiradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, soxta xabarlarga ega bo'lgan postlar to'g'ri ma'lumotlarga ega postlarga qaraganda olti baravar ko'proq "layk" va "repost" oladi [3].

Soxta yangiliklarning davlatning axborot xavfsizligiga ta'siri har xil bo'lishi mumkin. Muqobil voqelikning shakllanishi mamlakatdagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarni beqarorlashtiradi, hokimiyatga bo'lgan ishonchni pasaytiradi va uning qonuniyligini shubha ostiga qo'yadi, jamoatchilik xavotirini kuchaytiradi, ommaviy tartibsizliklarni, radikal harakatlarni, rangli inqiloblarni va hatto urushlarni qo'zg'atadi, mamlakatni ichki inqirozlarga qarshi himoyasiz qiladi va geosiyosiy xatarlar suverenitetning buzilishiga olib keladi. Ularning vazifasi jamiyat uchun halokatli bo'lib, ular vahima ekishadi, noto'g'ri yo'l tutishadi va doimiy noaniqlik va xavotir tuyg'ularini yaratadilar.

Soxta yangiliklar tasnifi

- muayyan hodisa yoki hodisa to'g'risida to'g'ri ma'lumot yo'qligi sababli ma'lumotlar va ma'lumotlarni soxtalashtirish;
- noqonuniy, barqarorlikni buzuvchi yoki buzg'unchi harakatlar sodir etishda ayblash;

- axborot-psixologik ta'sir ko'rsatish va jamoatchilik fikrini manipulyasiya qilish maqsadida raqibni demonizatsiya qilish;
- siyosiy va ilmiy xarakterga ega bo'lgan ma'lumotlar, faktlar uydirmasi va sensatsiyalar;
- mavjud stereotiplar va noto'g'ri qarashlardan o'z manfaati uchun foydalanish;
- soxta yoki sahnalashtirilgan vizual materiallardan foydalanish;
- yangiliklarda insayder yoki shubhali manba ma'lumotlarining mavjudligi;
- masalan, chet tilidan noto'g'ri tarjima yoki talqin qilish.

Ommaviy axborot vositalarida e'lon qilingan ma'lumotlarni haqqoniyligini tasdiqlash imkoniyatlari va tekshirish mezonlari

- soxta xabarlar doimo dolzarb bo'lib, tomoshabinlar dardiga tegadi "kun mavzusida" paydo bo'ladi va ayni paytda jamiyatni tashvishga solayotgan dolzarb muammolarga bag'ishlangan bo'ladi;
- kuchli his-tuyg'ularga ega (qo'rquv, dahshat, g'azab, g'azab);
- tarafkashlik va satirik ohangni o'z ichiga oladi;
- diqqatga sazovor, ko'pincha provokasion nomga ega;
- sarlavha va matn giperbolik uslubda yoziladi;
- mavhum iboralardan foydalanish ("Amerika ekspertlari", "G'arb matbuotida");
- xayoliy foydalilik yoki oddiy yechimlar ("oddiy narsa sizni koronavirusdan qutqaradi...");
- hayot va sog'liq uchun tahdid haqidagi iboralar, ko'plab qurbonlar haqidagi ma'lumotlar;
- soxta yangiliklar ularning so'zlariga amal qilishni taklif qiladi, anonim uchinchi shaxslardan foydalanadi, taxmin va taxminlarni o'z ichiga oladi ("yaqin manba...", "insayder aytdi", "vakilning so'zlariga ko'ra", "Britaniyalik olimlar aniqladi...", "Unga tuyuldi", "ekspert da'volari", "Internetda paydo bo'ldi ...", "guvohlarning da'volari");
- manbani ko'rsatmasdan iqtibos keltirish;
- kontekstdan olib tashlangan sarlavha va iqtiboslar, intervyularda ketma-ketlikni savol-javoblar bilan almashtirish orqali ma'noni buzish;
- qiymat mulohazalari va yorliqlaridan foydalanish (korrupsioner, diktator, o'g'ri, zolim, tajovuzkor);
- tushunchalarni almashtirish va ma'noni manipulyasiya qilish («qurolli bosqin» o'rniga turar joy);
- statistik ma'lumotlarni o'z manfaatlari yo'lida talqin qilish;

- asossiz va tasdiqlanmagan xulosalar (“bu bizning davlatimizga qarshi fitna”, “ular bosqin tayyorlamoqda...”) taniqli nashrlarning soxta domenlarida haqiqiyliklarga taqlid qiluvchi yangiliklarni nashr etish;
- yangiliklar ijtimoiy tarmoqlardagi soxta media akkauntlarida e’lon qilinadi, avvalgi usulga o’xshash, aksariyat yirik nashrlarda sahifani tekshirish belgisi mavjudligini unutmaslik kerak;
- yangiliklar faqat shubhali saytlarda va tyelegram axborot kanallarida e’lon qilinadi, nufuzli nashrlarda e’lon qilinmaydi;
- matnda haqoratli so’zlar, jargonlar, xatolar va matn terish xatolari mavjud;
- manbani ko’rsatmasdan faol bo’lmagan giperhavolalar, skrinshotlardan foydalanish;
- fitna argumentlari (“bu fitna”, “maxfiy reja”);
- yangiliklarni tarqatish uchun faol qo’ng’iroqlar (“do’stlaringizga ayting”, “qarindoshlaringizga ayting”, “repost”);
- dalil va faktlarni tasdiqlamasdan, sirni aytish yoki haqiqatni oshkor qilish (“aql bovar qilmaydigan, lekin...”, “haqiqatan ham...”, “to’liq haqiqat haqida...”);
- to’g’ri burchakdan olingan kadrlar, past sifatli tasvirlar yoki soxta tasvirlar (besh kishilik kompaniya, ma’lum bir burchakka ega, minglab mitingga olib chiqilishi mumkin);
- o’tkir his-tuyg’ularning kuchayishi (“chiqish yo’q”, “dunyoning oxiri yaqin”, “hamma koronavirusdan kasal bo’ladi”, “vahima kuchaymoqda”).

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Стратегические коммуникации в цифровую эпоху. Новые технологии / под ред. Л. С. Сальниковой. – М.: Научная библиотека, 2019. – С. 39.
2. Архангельская И.Б. Фейк-ньюс в доцифровую и цифровую эпохи / И.Б. Архангельская, А.С. Архангельская // Знак: проблемное поле медиаобразования. – 2020. – № 3. – С. 98.
3. Нуриллаев, Р. (2023). Обеспечение безопасности продуктов питания в меняющемся мире.
4. Xolmanova, Z. (2023). Sun’iy Intellekt: Boris. Computer Linguistics: Problems, Solutions, Prospects, 1(1).
5. Nurillaev, R. Y. (2024). Ensuring food safety in a changing world: challenges and solutions.
6. Fake news вышли на первое место [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3459075>.